

BADIIY MATNNI O‘QISH USULLARI VA ULARNING SAMARADORLIGI

Sirojova Marjonaxon Iso qizi
Osiyo xalqaro universiteti magistri

Annotatsiya. *Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida badiiy matnlarni o‘qib tushunish orqali tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda badiiy matn bilan ishlash o‘quvchilarning nutqiy, aqliy va ma‘naviy rivojida muhim o‘rin tutishi, badiiy matnni to‘g‘ri tushunish va tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirishning ahamiyati hamda amaliy yondashuvlar ko‘rib chiqilgan.*

MAQSAD

Boshlang‘ich ta‘limda badiiy matnni tushunish va tahlil qilish jarayonining nazariy asoslarini o‘rganish, zamonaviy pedagogik metodlar asosida mazkur jarayonni tashkil etish imkoniyatlarini ochib berishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR

Mazkur tadqiqot jarayonida boshlang‘ich ta‘lim tizimiga oid ilmiy-pedagogik manbaalar, amaldagi o‘quv dasturlari va darsliklar, shuningdek, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga mo‘ljallangan badiiy matnlar tadqiqot materiali sifatida tanlab olindi. Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish va umumlashtirish, kuzatish, taqqoslash va tahlil qilish ilmiy-pedagogik metodlaridan foydalanildi.

XULOSA: *Boshlang‘ich sinflarda badiiy matnni tushunish va tahlil qilish jarayonini ilmiy asosda tashkil etish o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi, mantiqiy tafakkur va tahliliy fikrlash ko‘nikmalarini samarali rivojlantiradi. An‘anaviy pedagogik yondashuvlar bilan interfaol metodlarning uyg‘un qo‘llanilishi o‘quvchilarning matn mazmunini chuqur idrok etishi, qahramonlar xarakteri va voqealar ketma-ketligini tizimli tushunishi imkonini yaratadi. Bu holat dars jarayonida o‘quvchilarning faolligini oshiradi, mustaqil va ijodiy fikrlashni rag‘batlantiradi hamda badiiy adabiyotga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi va pedagogik jarayonni samarali rejalashtirish, dars metodikasini takomillashtirish va metodik tavsiyalar ishlab chiqishda ilmiy-amaliy asos sifatida xizmat qiladi.*

Kalit so‘zlar: *badiiy matn, boshlang‘ich sinf, o‘qib tushunish, nutqiy rivoj, tafakkur, fikrlash, an‘anaviy va zamonaviy metodlar, ijodiy fikrlash*

МЕТОДЫ ПОНИМАНИЯ И АНАЛИЗА ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье рассматриваются вопросы формирования и развития навыков анализа литературных текстов посредством чтения и понимания у учащихся начальной школы. В исследовании рассматривается важная роль работы с литературными текстами в речевом, интеллектуальном и духовном развитии

учащихся, важность формирования навыков правильного понимания и анализа литературных текстов, а также практические подходы.

ЦЕЛЬ: Изучить теоретические основы процесса понимания и анализа литературного текста в начальном образовании, выявить возможности организации этого процесса на основе современных педагогических методов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В процессе исследования в качестве материалов были отобраны научно-педагогические ресурсы, относящиеся к системе начального образования, действующие учебные планы и учебники, а также литературные тексты, предназначенные для учащихся начальной школы. В исследовании использовались научно-педагогические методы анализа и обобщения научной литературы, наблюдения, сравнения и анализа.

ВЫВОД: Научная организация процесса понимания и анализа литературного текста в начальных классах эффективно развивает у учащихся навыки чтения, логического и аналитического мышления. Гармоничное использование интерактивных методов с традиционными педагогическими подходами позволяет учащимся глубоко воспринимать содержание текста, систематически понимать характеры персонажей и последовательность событий. Такая ситуация повышает активность учащихся в учебном процессе, стимулирует самостоятельное и творческое мышление, повышает интерес к художественной литературе и служит научно-практической основой для эффективного планирования педагогического процесса, совершенствования методов обучения и разработки методических рекомендаций.

Ключевые слова: *литературный текст, начальные классы, понимание прочитанного, развитие речи, мышление, традиционные и современные методы, творческое мышление*

METHODS OF UNDERSTANDING AND ANALYZING ARTISTIC TEXT IN PRIMARY GRADES

INTRODUCTION: This article examines the development of literary text analysis skills through reading and comprehension in primary school students. The study examines the important role of working with literary texts in students' verbal, intellectual, and spiritual development, the importance of developing skills for understanding and analyzing literary texts, and practical approaches.

OBJECTIVE: To examine the theoretical foundations of literary text comprehension and analysis in primary education and to identify opportunities for organizing this process using modern pedagogical methods.

MATERIALS AND METHODS: The research materials included scientific and pedagogical resources related to the primary education system, current curricula and textbooks, and literary texts intended for primary school students. The study utilized scientific and pedagogical methods of analyzing and summarizing scientific literature, as well as observation, comparison, and analysis.

CONCLUSION: Scientifically organizing the process of understanding and analyzing literary texts in elementary grades effectively develops students' reading skills, logical and analytical thinking. The harmonious use of interactive methods with traditional pedagogical approaches allows students to deeply perceive the content of the text and systematically understand the characters and the sequence of events. This situation increases student engagement in the learning process, stimulates independent and creative thinking, increases interest in fiction, and serves as a scientific and practical basis for effective planning of the pedagogical process, improving teaching methods, and developing methodological recommendations.

Key words: *literary text, elementary grades, reading comprehension, speech development, thinking, traditional and modern methods, creative thinking*

Respublikamizda mustaqillikdan so‘ng ta‘lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilim darajasini oshirish, dunyoqarashini kengaytirish, savodxonligini rivojlantirishga zamin yaratmoqda. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-son Qonunida uzluksiz ta‘lim tizmining bir bo‘g‘ini hisoblangan boshlang‘ich ta‘limga alohida ta‘rif beriladi. Qonunda ushbu bosqich “Ta‘lim oluvchilarda umumiy o‘rta ta‘lim davom ettirish uchun zarur bo‘lgan savodxonlik, bilim, malaka va ko‘nikmalar asoslarini shakllantirishga qaratilgan” [1] ligi qayd etilgan. Ushbu ta‘rifda ta‘kidlangan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining savodxonlik darajasi, bilim, ko‘nikma, malakalarini shakllantirishda badiiy matn ustida ishlash alohida ahamiyatga ega. Zamonaviy ta‘lim tizimida o‘quvchilarning o‘qish kompetensiyalarini rivojlantirish juda muhim ahamiyatga ega. O‘qish – bu faqatgina matnni tushunib o‘qish emas, balki matn bilan muloqot qilish, uning ma‘nolarini chuqur anglash va shaxsiy fikr-mulohazalarni shakllantirish jarayoni. Badiiy matnlar esa o‘qish malakalarini rivojlantirishda alohida o‘rin tutadi, chunki ular o‘quvchilarga yuksak adabiy til, ruhiy boylik va hayotiy tajribani o‘rgatadi. O‘qish - yozilgan matn bilan tanishish, uni tushunish va o‘zlashtirishga qaratilgan nutqiy faoliyatning bir turi bo‘lib, shaxslararo kommunikativ faoliyat sohasiga daxldor. O‘qish muloqot shakllaridan biridir. O‘qish til o‘rganish jarayonining asosi hisoblanib, matnda shakllar yordamida ifodalangan ma‘lumotlarni o‘zlashtirish ko‘nikmasini shakllantiradi. Bu, o‘z navbatida, inson faoliyatining har qanday turida tildan erkin va samarali foydalanish imkoniyatini beradi. M.Yo‘ldoshev, Z.Isaqov, Sh.Haydarovlar hammuallifligidagi “Badiiy matnning lisoniy tahlili” metodik qo‘llanmada ta‘kidlanishicha, “Badiiy matndagi bir qator sintaktik qurilmalar, sodda gaplarning qo‘llanishiga xos sintaktik figuralar nutqning jonli va ta‘sirchan bo‘lishini ta‘minlaydi” [2].

Badiiy matn -bu nafaqat adabiy estetikani o‘zida aks ettiruvchi vosita, balki o‘quvchilarning nutq madaniyatini, fikrlash doirasini, dunyoqarashini shakllantiruvchi muhim manbadir. Shu sababli ham umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida boshlang‘ich ta‘lim jarayonida badiiy matn bilan ishlashga alohida e‘tibor berilishi lozim. Zero, badiiy asar o‘quvchini o‘tmish, bugun va kelajak orasidagi ruhiy, ma‘naviy bog‘liqlikni his etishga, milliy qadriyatlarimiz, madaniyatimiz, tariximiz bilan yaqinroq tanishishga undaydi. Ushbu

jarayonni to‘g‘ri tashkil qilish, badiiy matnlar ustida mazmunli va tizimli ishlash orqali o‘quvchilarda o‘qishga, tahlil qilishga, muhokama yuritishga va fikr bildirishga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi.

K.Mavlonovanning «Ona tili fanini adabiyot fani bilan badiiy matn orqali integratsiyalab o‘qitish metodikasini takomillashtirish» ilmiy ishida shunday deydi: «O‘quvchilarning obrazli fikrlashi badiiy asarlar mutoalaasi jarayonida boyib, shu asosida nutq o‘stirish orqali sayqallanib boradi. Ular badiiy asardan olingan kichik parchani o‘qib, so‘z va grammatik vositalardan obraz yaratish usullariga, g‘oyaga tomon boradilar, so‘zlar va so‘z shakllari, ifoda vositalari orqali muallif fikrini to‘g‘ri anglashga erishadilar, badiiy so‘z go‘zalligini qadam-baqadam kashf etib boradilar. Bu ishlar o‘quvchilarni malakali kitobxonga aylantiradi va bu, o‘z navbatida, badiiy so‘zning ular qalbiga bunyodkorlik ta’siri uchun shart-sharoit yaratadi. Zero, o‘quvchilar badiiy matnning til xususiyatlari haqida tushunchaga ega bo‘lishdan tashqari, tinglovchida biror ruhiy holat paydo etishdan iborat nutqiy ta’sir ko‘rsatishning lisoniy shakllaridan xabardor bo‘la borishlari, ibrat olishlari kerak. Aytilajak fikr, tasvirlanayotgan predmet yoki ruhiy holatni obrazli ifoda eta oladigan so‘z va iboralarni topa bilish yozuvchining mahoratiga bog‘liq bo‘lib, yoshlar uchun yaxshigina saboq bera oladi».[3] Binobarin, matndan anglashilgan g‘oyaviy mazmun asosi o‘quvchilarni yuksak tafakkurga ega darajasida bo‘lishga undaydi.

M.Z.Cherkezova va I.V.Andreyeva o‘zlarining «Rus adabiyotini o‘qitishdagi muammolar» asarida darsda badiiy matnning tarbiyaviy ahamiyati ikki xil usulda namoyon bo‘ladi deb ta’kidlaydi:

1) badiiy matn - voqea asosida asar qahramonlari haqida yuritiladigan mushohadalar orqali tarbiyalaydi;

2) «ayni vaqtda adabiy asarning o‘zi jonli badiiy obrazlari bilan tarbiyalaydi» [4]

K.Mavlonova «Ona tili fanini adabiyot fani bilan badiiy matn orqali integratsiyalab o‘qitish metodikasini takomillashtirish» nomli o‘z ilmiy ishida yana shunday jummalarni keltirib o‘tadi: Ayon bo‘ladiki, badiiy matnlar yuzasidan muayyan ishlari bajarilsada asosiy maqsad - so‘z qo‘llash mahoratidan saboq berish yo‘nalishdagi metodik ishlarga alohida e’tibor qaratilmaydi. Shu sababli o‘qish savodxonligi darslarida o‘quvchilarning so‘z izlatish mahorati sezilarli darajada oshayotgani yo‘q. Ona tili darslarida o‘qituvchi ana shu yo‘nalishdagi ishlarga ahamiyat berib qarasagina, o‘quvchilar buni o‘z faoliyatlarida odatga aylantirishlari mumkin.

Mustaqil o‘qish usuli- Amerikalik pedagog J.Bruner mustaqil o‘qish orqali o‘zlashtirilgan bilimlar barqaror bo‘lishini ta’kidlaydi [5]. Mustaqil o‘qish o‘quvchilarda o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. O‘qishning bu turi- o‘quvchining o‘qituvchi bevosita rahbarligisiz, ammo oldindan belgilangan maqsad, vazifa va metodik ko‘rsatmalar asosida amalga oshiriladigan bilish faoliyati sifatida talqin etiladi. Ushbu jarayonda o‘quvchi matn mazmunini anglash, tahlil qilish, baholash va undan xulosa chiqarish kabi aqliy amallarni mustaqil ravishda bajaradi. Mustaqil o‘qish o‘quvchilarda o‘z-o‘zini boshqarish, mas’uliyat va refleksiv tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi. Psixologik nuqtayi nazardan mustaqil o‘qish shaxsning ichki bilish ehtiyojlariga tayanadi va

bilimlarni faol o‘zlashtirish jarayonini ta’minlaydi. Bu jarayonda o‘quvchi tashqi rag‘batdan ko‘ra ichki motivatsiya asosida harakat qiladi, bu esa bilimning barqarorligi va ongli o‘zlashtirilishini kuchaytiradi.

Boshlang‘ich ta’limda badiiy matnlarni mutolaa qilish o‘quvchilarning bilish jarayonini shakllantirishda yetakchi ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot davomida tahlil qilingan tushuntirib va izohli o‘qish, ifodali o‘qish, mustaqil o‘qish hamda ijodiy o‘qish turlari o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos holda, tizimli va bosqichma-bosqich qo‘llanilganda ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishi aniqlandi. Ushbu mutolaa turlari o‘quvchilarda ongli o‘qish, mustaqil fikrlash, nutq madaniyati va estetik didni rivojlantirishga xizmat qilib, ularning intellektual va ma’naviy kamolotini ta’minlaydi. Shuningdek, o‘qish faoliyatini ilmiy asosda tashkil etish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini keyingi ta’lim bosqichlariga puxta tayyorlashning muhim omili hisoblanadi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637. 2020-yil 23-sentabr. <https://lex.uz>
2. Yo‘ldoshev M., Isaqov Z., Haydarov Sh. Badiiy matnning lisoniy tahlili: Metodik qo‘llanma. - Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010. - 112 b.
3. Mavlonova K. “Ona tili fanini adabiyot fani bilan badiiy matn orqali integratsiyalab o‘qitish metodikasini takomillashtirish”. – Toshkent - 2019
4. Проблемы преподавания русской литературы. Под ред. М.З.Черкезовой и И.В.Андреевой. – Л.: Просвещение, Ленинградское отделение, 1989. – 207с
5. Bruner J. The Process of Education. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960. – P. 20–25.